

Jan Iluk

Uniwersytet Śląski w Katowicach/Polska

Łukasz Iluk

Wyższa Szkoła Finansów i Prawa w Bielsku-Białej/Polska

Wierność przekładu z perspektywy źródeł prawa oraz Kodeksu zawodowego tłumaczy przysięgłych

ABSTRACT

Accuracy of translation from the perspective of legal sources
and the *Professional Code of Sworn Translators*

The introductory part of the paper discusses legal sources and court rulings in relation to the assessment of the quality and principles of translation of written texts. The main part contains a critical analysis of selected translational dispositions contained in the *Professional Code of a sworn translator* and their impact on the approach to the translation of legal and other texts.

Keywords: translation of legal acts, translational approaches, quality of translation, translational dispositions

1. Wstęp

Bodźcem do podjęcia problemu wierności przekładu tekstów prawnych były krytyczne oceny jakości tłumaczeń, jakie zostały przedstawione w literaturze przedmiotu lub zasygnalizowane przez adresatów tłumaczeń, którzy na ich podstawie mieli dokonać określonych czynności prawnych¹. W części wstępnej zostaną omówione źródła prawa oraz orzeczenia sądowe dotyczące oceny jakości i zasad przekładu tekstów pisanych. Na tym tle w części zasadniczej artykułu zostanie

1| M.in. Matulewska 2014; Król 2019; Porzycki 2004.

przeprowadzona krytyczna analiza wybranych dyspozycji translacyjnych zawartych w *Kodeksie zawodowym tłumacza przysięgłego* (KZTP) (2019) i ich wpływu na podejście do przekładu tekstów prawnych².

Rzeczony kodeks został opracowany przez Radę Naczelną Polskiego Towarzystwa Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych TEPIS, która zaleca jego stosowanie tłumaczom przysięgłym na potrzeby tłumaczenia poświadczonego i ustnego w ramach wykonywania czynności tłumacza przysięgłego oraz odpowiednio tłumaczom pełniącym funkcje tłumaczy sądowych powołanych ad hoc (Kodeks 2019: Preambuła). Zebrane w nim zasady mają przyczynić się do polepszenia jakości przekładanych tekstów poprzez zachowanie zawartych w nim dyspozycji translacyjnych.

2. Źródła prawa i orzeczenia sądowe w sprawie zasad i jakości przekładu tekstów

Na arenie międzynarodowej jakość tłumaczenia w postępowaniach procesowych reguluje dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/64/UE z dnia 20 października 2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym. W art. 3 pkt 9 jakość tłumaczenia pisemnego została scharakteryzowana w następujący sposób:

Tłumaczenie pisemne zapewnione na mocy niniejszego artykułu musi mieć jakość wystarczającą do zagwarantowania rzetelności postępowania, w szczególności poprzez zapewnienie, aby podejrzani lub oskarżeni rozumieli zarzuty i dowody przeciwko nim i byli w stanie wykonywać swoje prawo do obrony.

Treść tego artykułu podkreśla jedynie znaczenie rozumienia przełożonego tekstu. Jest to zatem podstawowy warunek, który osobom objętym postępowaniem sądowym ma umożliwić wykonywanie przysługującego im prawa do obrony, a sam przewód mógł być prowadzony rzetelnie. Inne parametry jakościowe nie zostały wymienione, co może znaczyć, że np. poprawność gramatyczna, ortograficzna i in. są presuponowane lub mniej istotne. Interesujące stanowisko w kwestii jakości przekładu pisma procesowego i jego mocy dowodowej zajął Wyższy Sąd Krajowy (Oberlandesgericht) w Norymberdze w orzeczeniu z dnia 15 lutego 2005 r., syg. akt: 4VA 72/05. Pismo powoda zostało przełożone przez tureckiego tłumacza przysięgłego na język niemiecki w taki sposób, że z trudem można było domyśleć się jego treści. Mimo to sąd uznał, że jakość jest na tyle wystarczająca, aby strona pozwana zrozumiała (odgadnęła) powód wystosowania pisma procesowego i mogła podjąć kroki prawne na rzecz swojej obrony.

2| Pod pojęciem *teksty prawne* rozumiemy tu akty prawne, teksty praktyki orzeczniczej oraz dokumenty wystawiane przez organy państwowe.

Z orzeczenia wynika, że najważniejszym kryterium jakościowym jest ogólne rozumienie zawartości informacyjnej przekładu mimo czynników utrudniających jego szczegółowe rozumienie³.

W polskiej ustawie o zawodzie tłumacza przysięgłego z dnia 25 listopada 2004 r. nie zdefiniowano kryteriów adekwatnego przekładu, w tym pojęcia wierności lub dokładności. W art. 14 ust. 1 ustawy jest tylko mowa o tym, by tłumaczenie było wykonane ze szczególną starannością i bezstronnością. Profesor prawa i notariusz M. Król (2019: 283) wyjaśnia, że „[w] języku prawniczym szczególna staranność to staranność najwyższa, „należyta”, jakiej możemy oczekiwać od profesjonalisty”. Wymogi profesjonalnego tłumaczenia można określić, powołując się na rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie szczegółowego sposobu przeprowadzenia egzaminu na tłumacza przysięgłego z dnia 24 stycznia 2005 r. Zgodnie z § 8 ust. 1 i 1a tego rozporządzenia poprawnie dokonany przekład dla celów egzaminacyjnych nie powinien zawierać błędów krytycznych, naruszających sens tekstu źródłowego, oraz być poprawny pod względem terminologicznym, frazeologicznym i formalnym, w tym gramatycznym, ortograficznym oraz interpunkcyjnym⁴. Skoro wymienione parametry egzaminacyjne uznaje się za wyznaczniki profesjonalnego poziomu kompetencji translacyjnej kandydata na tłumacza przysięgłego, to można je stosować również w ocenie każdego przełożonego tekstu, o ile zleceniodawca nie określi innych wymogów jakościowych. Natomiast bezstronność istotna jest w przekładzie wieloznacznego tekstu. W takiej sytuacji tłumacz nie może wybierać tych znaczeń, które są korzystne dla zlecającego tłumaczenie lub pomijać tych fragmentów przekładanego tekstu, które są dla niego niekorzystne (Jachimowicz 2019: 73).

Sposób przekładu w tłumaczeniu ustnym w niemieckich postępowaniach sądowych reguluje § 189 ust. 1 zdanie 1 VGV (ustawa o ustroju sądowym) z dnia 12 września 1950 roku. Przepis ten zobowiązuje tłumacza do wiernego i sumiennego przekładu⁵. Zgodnie z definicją słownika *Kompaktwörterbuch Deutsch als Fremdsprache* (2005: 880 i 468) przymiotnik *treu* ma znaczenie „dem Original entsprechend [zgodnie z oryginałem]” lub „so, dass alle Details berücksichtigt werden [uwzględniając wszystkie szczegóły]”, a *gewissenhaft* → „so, dass man sehr genau jedes Detail überprüft [dokładnie weryfikując każdy szczegół]”⁶.

3| Na zajęte przez sąd stanowisko miały również wpływ inne normy prawa procesowego. Ich omówienie wykracza ramy niniejszego artykułu.

4| Vide: Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 stycznia 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie szczegółowego sposobu przeprowadzenia egzaminu na tłumacza przysięgłego Dz.U. 2020 poz. 124.

5| § 189 ust. 1 VGV: Der Dolmetscher hat einen Eid dahin zu leisten, daß er *treu* und *gewissenhaft* übertragen werde.

6| Por. <https://www.dwds.de/wb/treu> i <https://www.dwds.de/wb/gewissenhaft>, dostęp: 14.01.2022.

Natomiast § 127 ust 4 austriackiego kodeksu postępowania karnego (1975) zobowiązuje tłumacza do dokonywania przekładu zgodnie ze swoją wiedzą i sumieniem⁷.

Z powyższego widać, że przywołane źródła prawa akcentują etyczne aspekty wykonania zadania translacyjnego, które mają gwarantować wierne odtworzenie zawartości informacyjnej tekstu wyjściowego w przekładzie. Na szczególne znaczenie tłumaczenia dosłownego w postępowaniu sądowym zwrócił uwagę szwajcarski Federalny Sąd II Wydział Socjalnoprawny w orzeczeniu z dnia 26 maja 2014 r. sygn. akt 140 V 260. Rzeczoną sąd uznał tłumaczenie dosłowne jako niezbędny warunek w badaniach psychiatrycznych, ponieważ inny sposób przekładu uniemożliwiłby ustalenie formalnych zakłóceń w myśleniu („bei der Erfassung formaler Denkstörungen”). Powodem do zajęcia tak jednoznacznego stanowiska jest obserwowana u powoływanych tłumaczy, zwłaszcza tych nieprofesjonalnych, tendencja do bardziej swobodnego przekładu, wygładzania wypowiedzi badanej osoby lub usuwania w nich wyraźnych psychopatologicznie uwarunkowanych nielogiczności. Jednocześnie sąd dostrzegł możliwość powstania nieporozumień w trakcie przekładu dosłownego, o ile nie uwzględni ono aspektów transkulturowych.

Zdarza się, że w sporach dotyczących jakości przekładów niepoświadczonych rozstrzyga sąd. Wydając orzeczenie w tego typu sprawach, organ sądowy musi ustalić zakres zadania tłumacza oraz kryteria jakościowe. I tak na przykład Sąd Okręgowy w Bydgoszczy uznał w wyroku z dnia 30 lipca 2019 r., sygn. akt VI U1452/18, że rolą tłumacza w sporządzonym tłumaczeniu umów jest „jak najwierniejsze oddanie treści w innym języku, a zatem jedynie ściśle (precyzyjne) odwzorowanie”. Z konstatacji tej wynika, że zasadniczym kryterium wierności przekładu jest ściśle odwzorowanie treści tekstu wyjściowego. Wyrażony przez sąd pogląd jest zgodny z europejską normą dotyczącą usług tłumaczeniowych PN-EN ISO 17100, która w rozdziale 2.1.1 ujmuje proces tłumaczenia jako przekładanie treści z języka źródłowego na treść w języku docelowego systemu prawnego w formie pisemnej. W przytoczonych źródłach nie ma wypowiedzi dotyczących szczegółowych technik czy procedur translacyjnych gwarantujących zrozumiałość lub wierność przekładu, czyli „ściśle odwzorowanie” tekstu wyjściowego. W normie europejskiej ISO 17100 pkt 5.3.1 podkreśla się jedynie, że jakość przekładu zależy od zachowania konwencji językowych języka docelowego. Obejmują one kwestie terminologiczne, gramatyczne, leksykalne, stylistyczne i formatowania oraz aspekty kulturowe. Nie mniej ważne są zalecane procedury sprawdzania, weryfikacji i korekty przekładu. Natomiast Sąd Rejonowy Poznań – Stare Miasto w Poznaniu w sprawie rozpatrywanej pod sygnaturą

7 | § 127, ust. 4: Dolmetscher haben nach bestem Wissen und Gewissen zu übersetzen, [...].
Stan prawny na dzień 19.01.2022.

XII GC 669/17 z dnia 13 sierpnia 2020 r. zajął następujące stanowisko w kwestii jakości przekładu:

Pozostawienie w tekście poddanym redakcji nieprzetłumaczonych słów, oczywistych błędów językowych i ortograficznych oraz niezrozumiałych fragmentów stanowi o wystąpieniu błędów krytycznych dyskwalifikujących tłumaczenie z perspektywy wykorzystania go do celów profesjonalnych. „Zrozumiałość” to niezbędne minimum w przypadku tłumaczeń wykonywanych w trybie ekonomicznym w celach informacyjnych na potrzeby własne klienta. W sytuacji tłumaczenia, które ma służyć do zastosowań profesjonalnych, sam fakt „zrozumiałości tekstu”, który jednocześnie jest trudny w odbiorze, niekompletnie przetłumaczony i obciążony wieloma usterkami językowymi, nie pozwala na uznanie tłumaczenia za wykonane prawidłowo.

Z przytoczonego cytatu wynika, że poprawnie wykonane tłumaczenie musi być zrozumiałe w odbiorze i wolne od błędów krytycznych, do których zalicza się nieuzasadnione opuszczenia w tekście, nieprawidłowy przekład terminów, części lub całych zdań oraz rażące błędy językowe i ortograficzne. Zdaniem sądu, błędy w przekładzie mogą bowiem utrudnić rozumienie treści w języku docelowym, co z kolei „może rzutować [...] na obiór przekładu poprzez zmniejszenie zaufania do jego treści merytorycznej”. W uznaniu sądu błędy krytyczne dyskwalifikują „tłumaczenie z perspektywy wykorzystania go do celów profesjonalnych”. Z prawnego punktu widzenia błędy krytyczne wyczerpują znamiona wady istotnej. Oddanie tłumaczenia z błędami krytycznymi, czyli wadami istotnymi, zwalniają zamawiającego z obowiązku odebrania dzieła i zapłaty wynagrodzenia⁸. Z powyższego wynika, że w spornych sytuacjach ocena jakości przekładu zależy od stopnia dotrzymania warunków umowy, o ile w umowie zawarto parametry jakościowe dotyczące zleconego tłumaczenia.

Relevantną wzmiankę o zasadach tłumaczenia aktu prawnego zawiera wstęp do przekładu *Kodeksu cywilnego* obowiązującego na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej (przekład urzędowy) z 1923 r. z języka niemieckiego, dokonany przez powołanych do tego zadania prawników. Zastosowane przez nich podejście translacyjne zostało scharakteryzowane w następujący sposób:

Dążono usilnie do tego, aby pogodzić zasadę zachowania właściwości języka ojczystego ze ścisłością przekładu. [...] Tej samej zasady trzymano się również przy przekładzie pojęć prawnych. [...] Niemniej jednak odstąpiono od dosłownego przekładu pojęć prawnych tam, gdzie przekład taki byłby wręcz językowi polskiemu obcy lub zgoła niezrozumiały. W takich wypadkach posługiwano się opisem danego pojęcia (s. VI i VII).

W zacytowanym komentarzu podkreśla się, że naczelną zasadą przekładu było zachowanie ścisłości, czyli prawniczej precyzji i niezacieranie niuansów

8| Por. art. 643 k.c. i art. 642 § 1 k.c.

pojęciowych, oraz stylu i składni języka docelowego⁹. Granicę tłumaczenia dosłownego wyznaczała zrozumiałość przełożonego tekstu oraz jego zgodność ze stylem języka polskiego, czyli jasność pojęciowa i dobra czytelność translatu¹⁰. W drugim wydaniu tego kodeksu z 1933 r. przyznano jednak, że dla ścisłości prawnej przekładu trzeba było zrezygnować z „piękności i gładkości językowej formy”¹¹.

Łukę w kwestii określenia kryteriów poprawności przekładu dokumentów urzędowych wypełnia *Kodeks zawodowy tłumaczy przysięgłych* (KZTP) (2019), który ze względu na branżowy charakter kluczowe zagadnienia adekwatności przekładu rozstrzyga w bardziej szczegółowy sposób. Analiza zawartych w nim dyspozycji translacyjnych zostanie przedstawiona w kolejnych rozdziałach artykułu.

3. Odpowiedzialność tłumacza za zgodność tłumaczenia z tekstem źródłowym

KZTP (2019) już na samym początku informuje czytelnika o odpowiedzialności tłumacza przysięgłego za wadliwe wykonanie przekładów poświadczonych. Kwestię tę reguluje § 3 KZTP (2019) w brzmieniu:

Tłumacz przysięgły ponosi osobistą odpowiedzialność za wierność tłumaczenia, to znaczy za zachowanie zgodności tłumaczenia z treścią dokumentu źródłowego z zachowaniem zasad tłumaczenia specjalistycznego.

Zgodnie z treścią tego paragrafu wymienione w § 17 ust. 1 odstępstwa od oryginału w tłumaczeniu poświadczonym należałoby traktować jako delikty translacyjne, które na wniosek zleceniodawcy za pośrednictwem Ministra Sprawiedliwości lub Wojewody mogą być przedmiotem postępowania Komisji Odpowiedzialności Zawodowej przy MS¹². Tak więc osobista odpowiedzialność za wierność tłumaczenia, to znaczy zachowanie pełnej zgodności tłumaczenia z formą i treścią dokumentu źródłowego, wymusza na tłumaczach szczególną ostrożność i maksymalne zbliżenie tłumaczenia do oryginału. W dalszych

9| Cechę ścisłości charakteryzują następujące określenia: *bezpośredni, wierny szczegółom, faktom, wykonany z dużą dbałością o szczegóły, precyzyjny, dokładny*. Por. *Mały słownik języka polskiego* (1968 810) oraz *Słownik języka polskiego PWN*: <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/scisly;5505422.html>, dostęp: 31.10.2022.

10| Jednakże zbyt wierne przekłady niemieckich terminów prawnych i posługiwanie się nimi w polskim języku prawnym i prawniczym w Polsce odrodzonej wywoływały ostrą krytykę ówczesnych prawników. Więcej na ten temat w Koźmiński 2020.

11| *Kodeks cywilny obowiązujący na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, wydanie II, opracował Z. Lisowski, Poznań 1933, s. 9.

12| Por. art. 24 ust. 2 ustawy o zawodzie tłumacza przysięgłego z dnia 25 listopada 2004 r.

paragrafach kodeks wymienia niestosowne czynności translacyjne oraz warunki poprawności przekładu.

Jednakże – jak dowodzi Kielar (2003: 131) – „nadmierna dosłowność również nie chroni odbiorców tłumaczeń przed fałszywymi skojarzeniami co do istoty instytucji funkcjonujących w lingwokulturze źródłowej”. Dlatego w konkretnych sytuacjach spornych wierność przekładu w praktyce zawodowej jest oceniana *ad casum* i wzruszalna, tzn. może być obalona (Król 2019: 284). Z powyższego wynika, że wierność przekładu wobec tekstu wyjściowego w ujęciu kodeksu nie zabezpiecza w pełni tłumacza przed odpowiedzialnością prawną. Potwierdzają to wyżej omówione wyroki sądowe.

4. Formalne i merytoryczne kryteria wierności i poprawności przekładu w ujęciu KZTP

Zachowanie pełnej dokładności formalnej i treściowej w przekładzie wydaje się być „swego rodzaju *aksjomatycznym standardem* tłumaczenia przysięgłego, które tym samym korzysta z *domniemania wierności, a zatem prawdziwości*” (Król 2019: 284)¹³. Standardy wierności i poprawności przekładu poświadczonego precyzyje KZTP (2019) w § 17 ust. 1 Kodeksu w następujący sposób:

Tłumacz przysięgły powinien tłumaczyć dokument dokładnie w takiej formie, w jakiej został zapisany lub wypowiedziany, oddając całą treść i niczego nie ujmując, nie dodając ani nie zmieniając.

Treść § 17 ust. 1 ma charakter dyspozycji i nawiązuje do zasad wykładni gramatycznej (literalnej)¹⁴. Zgodnie z nią do tekstu przepisu prawnego nie wolno ani niczego dodawać, ani odejmować (słów, znaków interpunkcyjnych), a zwrotom języka prawnego nie należy, bez wyraźnego powodu, nadawać innego znaczenia niż to, które zwroty mają na gruncie języka naturalnego (Morawiecki 2010: 122). Taki zakaz wynika ze stosowanej w orzecznictwie zasady *per non est*, która oznacza, że nie można interpretować przepisów tak, aby ich fragmenty okazały się zbędne¹⁵. Rzeczona dyspozycja translacyjna rozszerza zakres stosowania tej reguły na wszystkie dokumenty, na podstawie których sporządza się poświadczony przekłady.

13| Wyróżnienie kursywą zgodne ze źródłem.

14| Ograniczoność wykładni gramatyczno-językowej podkreślił polski Sąd Najwyższy w swoim orzeczeniu z 8.01.1993 r. (syg. akt III ARN 84/92), w którym stwierdza: „Wykładnia gramatyczno-językowa jest tylko jednym ze sposobów wykładni, a wnioski z niej płynące mogą być mylące i prowadzić do rezultatów merytorycznie błędnych, niezgodnych z intencją ustawodawcy, a czasami do rezultatów niesprawiedliwych i krzywdzących.”

15| Por. Wyrok z 5 czerwca 2002, III SA 3241/00, LEX nr 54109; Wyrok Wojewódzkiego Sądu.

Zacytowana dyspozycja translacyjna wskazuje, że problem wierności i poprawności tłumaczenia dotyczy dwóch zasadniczych, ale w swojej istocie różnych aspektów: makrostruktury i mikrostruktury tekstu źródłowego. Zostaną one szczegółowo omówione w kolejnych rozdziałach.

4.1. Dyspozycja zachowania makrostruktury tekstu

Pod pojęciem makrostruktury rozumie się tu układ graficzny tekstu, tj. układ w obrębie wierszy i ustępów, który powinien być podobny do tekstu wyjściowego (Kodeks 2005: 11). W literaturze przedmiotu zachowanie makrostruktury tekstu wyjściowego w przekładzie nie budzi żadnych wątpliwości. Analogiczne stanowisko w tej kwestii zajmuje m.in. Federalny Związek Tłumaczy w Niemczech. W swoich wytycznych problem poprawność przekładu na płaszczyźnie formalnej został ujęty jednoznacznie w następujący sposób:

Druckanordnung und Schriftbild sollen aus Gründen der Nachvollziehbarkeit möglichst genau nachempfunden werden.¹⁶

Również teoretycy przekładu, jak np. Wiesmann (1999: 173) i Kielar (2003: 133) postulują, by przekład tekstu prawnego lub praktyki orzeczniczej odzwierciedlał układ tekstu wyjściowego i w tym celu należy stosować odpowiedniki formalne¹⁷. Zbieżność poglądów w tej sprawie, wynika m.in. z funkcji translatu. Przekład dokumentu urzędowego pełni jedynie funkcję pomocniczą, ułatwiającą zapoznanie się z treścią tekstu źródłowego, ponieważ moc prawną ma wyłącznie oryginał dokumentu lub jego poświadczony odpis. Ponadto struktura tekstów prawnych lub praktyki orzeczniczej jest określana przez odpowiednie przepisy obowiązujące w wyjściowym systemie prawnym. Wynika stąd konieczność zachowania wierności na płaszczyźnie makrotekstowej, tj. budowy tekstu, oraz typograficznych wyróżnień, jak np. wytłuszczenia w tekście, podkreślenia lub zapis wersalikowy wybranych wyrażeń. Wszelkie odstępstwa w strukturze tekstu docelowego można sygnalizować w przekładzie poświadczonym za pomocą stosownych informacji (np. w prawym górnym rogu, na prawym marginesie itp.). Takie informacje są zbędne, o ile zgodnie z wolą zleceniodawcy tekst przekładu ma zostać zredagowany inaczej.

4.2. Dyspozycja zachowania mikrostruktury tekstu źródłowego

Druga część dyskutowanej normy wymienia niedopuszczalne czynności translacyjne, które dotyczą mikrostruktury tekstu, czyli poziomu zdań i ich składników.

16| Por. Bundesverband der Dolmetscher und Übersetzer LV Bayern e.V. Allgemeine Leitlinie für die Anfertigung von Urkundenübersetzungen in Bayern. Stand 06/2012, Pkt. 6.1.

17| Dotyczy to m.in. dzielenia przestrzeni tekstowej na jednostki redakcyjne lub sposobów przywoływania konkretnego elementu aktu normatywnego obowiązujących w danym systemie prawnym.

W § 17 ust. 1 KZTP (2019) zakazuje się dodawania, opuszczania fragmentów zdań lub dokonywania innych zmian na poziomie zdania¹⁸. Zacytowany zakaz akcentuje zmiany o charakterze kwantytatywnym w planie wyrażania i nie powinien budzić zastrzeżeń, o ile ograniczy się go, czego nie wyrażono eksplicitnie w kodeksie, do wymienionych czynności, o ile dokonywane są samowolnie i które prowadzą do wyraźnej deformacji informacyjnej. Mogą one być zamierzone lub niezamierzone i wynikać z nieporadności, braku koncentracji, kompetencji lub niestarannej korekty przekładu. Niezależnie od przyczyny mają one tę samą wagę w ocenie wierności/dokładności przekładu.

Porównując przywołaną wyżej zasadę wykładni gramatycznej z zapisem analizowanej dyspozycji translacyjnej w kodeksie, łatwo można dostrzec istotną różnicę. W normie kodeksowej pominięto wyrażenie „bez wyraźnego powodu”. Brak tego wyrażenia wyklucza możliwość dokonywanych jakichkolwiek zmian o charakterze kwantytatywnym w tłumaczeniu, czyli dodawanie lub opuszczanie informacji, jeśli są ku temu uzasadnione powody. Zasygnalizowany tu problem stanowi przedmiot rozważań w odrębnej publikacji (Iluk 2022).

4.3. Dyspozycja zachowania zasad tłumaczenia specjalistycznego

W końcowej części § 3 KZTP (2019) wskazuje się, że tłumaczenie należy wykonywać zgodnie „z zachowaniem zasad tłumaczenia specjalistycznego”¹⁹. Problematyczność tak sformułowanej dyspozycji wynika z faktu, że poglądy translatorsów, zwłaszcza w kwestii tłumaczenia tekstów prawnych, są często tak rozbieżne, że się wręcz wykluczają²⁰. Niektórzy teoretycy rekomendują tłumaczenie źródłopodobne, dokumentacyjne, jawne, bazujące na ekwiwalencji formalnej, czyli na najbliższych naturalnych odpowiednikach leksykalnych lub stosowaniu ekwiwalentów „źródłopodobnych”, możliwie neutralnych kulturowo. Takie podejście uznaje Kierzkowska za Louise Rayar za jedynie słuszne rozwiązanie (Kierzkowska 2007: 60–61). Ma ono bowiem gwarantować dokładniejsze odróżnienie systemów prawnych w tłumaczeniu przy jednoczesnym zachowaniu „związku treści tłumaczenia z kulturą języka źródłowego” (Kodeks 2005: 95). Uwaga ta ma dotyczyć przede wszystkim terminologii.

Odmienny pogląd na temat sposobu tłumaczenia tekstów prawnych ma m.in. Pieńkos. Jego jednoznaczne stanowisko wyraża następujący cytat:

18| Uwaga ta dotyczy m.in. zasady niedzielenia lub łączenia zdań z tekstu wyjściowego.

19| Być może Autorom kodeksu chodziło o zasady przekładu prawniczego, jakie zawiera jego wcześniejsza wersja, czyli *Kodeks tłumacza przysięgłego z komentarzem* (2005: 86–100). Eksplicitne odesłanie do tej pozycji byłoby bardziej klarownym komunikatem dla czytelnika. Metodologię przekładu tekstów prawnych i prawniczych omawiają m.in. Pieńkos (1999: 119), Jopek-Bosiacka (2006), Kierzkowska (2007: 55–71), Kielar (2003, 2007, 2010).

20| Ze względu na ograniczone ramy artykułu konieczne jest ograniczenie się do wybranych poglądów w sprawie przekładu tekstów prawnych i prawniczych.

Jeśli chodzi o działalność przekładową, dotyczącą tekstów prawnych i prawniczych, opowiadamy się za ekwiwalencją funkcjonalną, najbardziej przydatną i skuteczną dla tego rodzaju przekładu (Pieńkos 1999: 119–120).

Pogląd ten wynika z przekonania, że:

Zbyt skrupulatna reprodukcja tekstu oryginalnego za pomocą dosłownych odpowiedników może uczynić tłumaczenie niezrozumiałym dla większości odbiorców (Pieńkos 2003: 111)

jak również, że:

[...] tłumacz powinien wystrzegać się zanieczyszczenia języka „niewolniczymi kalkami” nie respektującymi ducha i struktury języka, a z drugiej strony zaś nie może przekłamywać sensu komunikatu z powodu niedoskonałości tego rodzaju ekwiwalencji” (Pieńkos 1999: 125).

Z przytoczonych cytatów wynika, że podejście funkcjonalne lepiej spełnia wymogi ekwiwalencji tekstowo-normatywnej, dzięki czemu przekład uzyskuje większą dokładność przekazu informacyjnego oraz dopasowanie tekstowe do konwencji języka docelowego. Te dwa wymiary tłumaczeń tekstów prawnych i prawniczych – zdaniem Biel (2011: 19) – bywają zaniedbywane. Ponadto podejście funkcjonalne nie wyklucza kalkowania struktur składniowych lub terminologicznych, o ile procedura ta zapewnia referencyjną (pojęciową) ekwiwalencję w stosunku do oryginału i nie narusza reguł języka docelowego systemu prawnego.

Przedstawione poglądy w sprawie zasad przekładu tekstów specjalistycznych, tu prawnych i prawniczych, potwierdzają, że reprezentowane stanowiska w zasadniczych kwestiach są dość rozbieżne. Mimo to należy uznać, że odniesienie w § 3 KZTP do zasad tłumaczenia specjalistycznego, warunkujące poprawność przekładu, jest uzasadnione. Takie ujęcie sprawy pozostawia tłumaczom wprawdzie niewielki margines swobody w wyborze podejścia do przekładu tekstów prawnych i prawniczych, ale w razie potrzeby daje realną podstawę do uzasadnienia dokonanych przez siebie rozwiązań translacyjnych. Umiejętność ta jest zaliczana do tzw. zasadniczych kompetencji krytycznych tłumacza (Baker/Maier 2011: 4).

5. Wpływ dyspozycji translacyjnych na wybór strategii i technik przekładu

Tłumaczenie tekstów prawnych stało od samego początku pod wpływem przekładów Biblii, w których obowiązywała maksymalna wierność wobec tekstu źródłowego. Do tej tradycji nawiązuje również KZTP (2019). § 17 ust. 2 w brzmieniu:

Wierność tłumaczenia oznacza zachowanie zgodności tłumaczenia z treścią i w miarę możliwości stylem dokumentu źródłowego i nie jest tożsama z dosłownością tłumaczenia.

Przytoczony fragment zawiera swego rodzaju definicję wiernego tłumaczenia. Podstawowym jego warunkiem jest zachowanie dokładności przekazu informacyjnego w tekście docelowym. Drugi warunek ma charakter opcjonalny (drugorzędny) i dotyczy zachowania stylu dokumentu źródłowego. Nie wymienia się tu jednak żadnych cech stylowych, na które należałoby zwrócić szczególną uwagę. Swego rodzaju *novum* w stosunku do poprzednich edycji kodeksu dla tłumaczy przysięgłych jest konstatacja, że wierności przekładu nie należy utożsamiać z dosłownością tłumaczenia. Zastrzeżenie to sugeruje, że zasadę dosłowności należy stosować z rozsądkiem, tak aby można było zapewnić naturalność języka przekładu. Jest ono zapewne pozytywną reakcją autorów kodeksu na krytyczną ocenę literalnych tłumaczeń tekstów prawnych, dokonaną przez Barbarę Kiełar (2010: 144):

Zdarza się [...], że tłumacze wchodzą na bezdroża przypadkowych wyborów środków językowych, nie nawiązujących do myśli translatorycznej i prawniczej i – nie zważając na cel komunikacji – produkują ciągi wyrazów, które albo zniekształcają komunikat źródłowy, albo są całkowicie pozbawione sensu.

Dyspozycje zawarte w § 17 ust. 1 i 2 KZTP narzucają *nolens volens* zasady i techniki przekładu, implikujące określone wybory translacyjne. Aby nie uchybić zalecanym w nich zasadom przekładu i nie narazić się na grożące konsekwencje za niewystarczająco dokładne odzwierciedlenie treści tekstu wyjściowego, tłumacze przysięgli wybierają z reguły rozwiązania translacyjne, których efektem jest jak najwierniejszy przekład. Dominującą strategią w takim podejściu staje się substytucja, polegająca m.in. na zastępowaniu elementów języka wyjściowego podobnymi środkami językowymi w języku docelowym, zachowaniu tej samej liczby wyrazów, ich kolejności w zdaniu oraz formy gramatycznej i „pierwszym rozumieniu słowa, które pojawia się w słowniku” (Asensio 2016: 311).

Wymienione w kodeksie warunki wierności najlepiej spełnia tłumaczenie źródłopodobne (dokumentacyjne). Polega ono m.in. na linearnym tłumaczeniu tekstu, zastępowaniu wyrażen ich stereotypowymi odpowiednikami w języku docelowym, używaniu określeń lub terminów w postaci niezmienionej, kalkowaniu schematów składniowych i wzorów semantycznych w zakresie terminologii i nazw instytucji prawodawczych, administracyjnych, sądowych i in.

W przekonaniu wielu tłumaczy przysięgłych wymienione techniki translacyjne gwarantują uzyskanie w przekładzie maksymalnego podobieństwa formalno-gramatycznego i leksykalnego w stosunku do tekstu wyjściowego. Ponadto w sytuacjach spornych stopień zachowania wierności oryginałowi można relatywnie

łatwo zweryfikować za pomocą retranslacji, czyli tłumaczenia tekstu docelowego z powrotem na język źródłowy (back translation). Inne strategie przekładu są mniej preferowane, ponieważ obciążone są znacznym ryzykiem oddalenia się od sformułowań tekstu wyjściowego²¹. Tezę tę potwierdzają analizy 152 tłumaczeń dokonanych przez tłumaczy przysięgłych języka francuskiego, w których stwierdzono wyraźną preferencję norm językowych tekstu źródłowego, czym narusza się normy akceptowalności w tekście docelowym (Solová 2013: 208). Podobną konkluzję na podstawie wieloletniej praktyki notarialnej formułuje Król (2018: 112–113):

[...] łatwo zauważyć, że w przypadku tłumaczeń przysięgłych w dziedzinie prawa standardy tłumaczeniowe oparte są zasadniczo na ekwiwalencji formalnej tekstu źródłowego i tekstu docelowego, czyli podobieństwie formalno-gramatycznym, leksykalnym.

W innym miejscu stwierdza, że zachowanie

wierności oryginałowi oznacza ściśle ograniczenie się do słownikowego znaczenia użytych wyrażen językowych w dokumencie źródłowym, oraz dokonywanie przekładu opartego na sztywno pojmowanych zasadach formalno-gramatycznych, czyli dokonanie przekładu dosłownego (Król 2019: 289).

W opinii Hejwowskiego (2006: 25) „[wiele] tłumaczeń dosłownych to przejaw niezrozumienia oryginału, teksty łamiące podstawowe reguły języka docelowego, często niezrozumiałe dla docelowego czytelnika, a zawsze brzmiące nieporadnie czy wręcz śmiesznie”. Ta ogólna konstatacja ma również pełne odniesienie do przekładu tekstu prawnych i prawniczych. Potwierdzają to przytoczone wyżej orzeczenia sądowe oraz analizy przekładów²². Szczególnie cenne są tu krytyczne uwagi prawników, dla których przygotowywane są przekłady tekstów prawa. Król (2018: 112) potwierdza, że tłumaczenie oparte na:

[...] ekwiwalencji formalnej tekstu źródłowego i tekstu docelowego, czyli podobieństwie formalno-gramatycznym i leksykalnym często prowadzi do „stylistycznych „lamańców” w języku docelowym, a nawet braku sensu przekładu i przyczynia się do niemożności zrealizowania nadrzędnej funkcji i celu pracy zawodowej

21] Preferowane podejście translacyjne w przekładach poświadczonych nie pozostaje bez wpływu na inne przekłady tekstów prawa. Por. np. nieautoryzowane przez urzędy państwowe przekłady polskich kodeksów na inne języki.

22] Szczegółowych analiz wadliwych przekładów wybranych artykułów z polskiego i niemieckiego kodeksu postępowania karnego i cywilnego dokonał Iluk (2017, 2018a, 2018b). Wykazane błędy merytoryczne i językowe wynikały z przyjętego podejścia translacyjnego bazującego na ekwiwalencji formalnej. Wiele błędnych przekładów wynika z niezajomości bądź niewystarczającej wiedzy na temat kultur i systemów prawnych właściwych dla tekstów źródłowych i docelowych (Jopek-Bosiacka 2006: 232).

tłumacza przysięgłego, czyli komunikacji między wystawcą dokumentu/autorem wypowiedzi a adresatem dokumentu lub wypowiedzi.

Ponadto tłumaczenie zbyt wierne generuje problem tzw. terminologii pozornie bezekwiwalentnej, ponieważ zalecane w kodeksie podejście translacyjne z rezerwą podchodzi do interlingwalnych odpowiedników funkcjonalnych, często o odmiennej motywacji nazwotwórczej (Iluk 2020: 82–84). Zmusza ona tłumacza do poszukiwania rozwiązań zastępczych, które prowadzą do egzotyzacji przekładu, niezręcznych konstrukcji składniowych i in. (Kaczmarek/Matulewska 2007/2008: 91–92).

Bibliografia

- Asensio, Roberto M. (2016). „Wielowymiarowość tłumacza (prawniczego i przysięgłego)”. W: *Rocznik Przekładoznawczy*. Nr 11. S. 299–316. (tłum. Agata Pankow).
- Baker, Mona/Maier, Carol (2011). „Ethics in Interpreter & Translator Training. Critical Perspectives”. W: *The Interpreter and Translator Trainer* 5(1). New York. S. 1–14. (<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13556509.2011.10798809>, dostęp: 22.12.2021).
- Biel, Łucja (2011). „Jakość przekładu prawnego i prawniczego w świetle normy europejskiej PN-EN 15038 oraz hipotezy uniwersaliów translatorycznych”. W: *Rocznik Przekładoznawczy*. Nr 6. S. 13–27.
- Hejnowski, Krzysztof (2006). *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. Warszawa.
- Iluk, Łukasz (2017). „Nazwa *termin* w prawie procesowym i problemy jej przekładu”. W: *Studia Niemcoznawcze*. T. LX. S. 787–804.
- Iluk, Łukasz (2018a). „*Chwila* w polskim prawie procesowym i jej odpowiedniki w niemieckim języku prawnym”. W: *Studia Niemcoznawcze*. T. LXI. S. 797–815.
- Iluk, Łukasz (2018b). „Lokalizator temporalny *data* w polskim prawie procesowym i jego odpowiedniki w języku niemieckim”. W: *Studia Niemcoznawcze*. T. LXI. S. 818–833.
- Iluk, Łukasz (2020). „Prawnicze i nieprawnicze podejście w ustalaniu odpowiedników terminologicznych w procesie translacji na przykładzie wybranych aktów normatywnych”. W: *Comparative Legilinguistics*. Vol. 43/2020. S. 77–99.
- Iluk, Jan (2022). „Granice eksplicitacji i implicytacji w przekładzie tekstów prawnych”. W: *Wortfolge. Szyk Wyrządów*. Nr 6. S. 1–16.
- Jachimowicz, Marcin (2019). „Tłumacz w regulacjach procesowych i jego karno-materialna ochrona”. W: *Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury*. Nr 2. (34). S. 59–91.
- Jopek-Bosiacka, Anna (2006). *Przekład prawny i sądowy*. Warszawa.

- Kaczmarek Karolina/Matulewska, Aleksandra (2007/2008). „Wykładnia normy prawnej a metodologia przekładu”. W: *Rocznik Przekładoznawczy*. S. 81–94.
- Kielar, Barbara (2003). „TS w układzie międzynarodowej komunikacji zawodowej (na przykładzie tłumaczenia tekstów prawnych)”. W: *Języki specjalistyczne 3. Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych*. Warszawa. S. 121–133.
- Kielar, Barbara (2007). „Wiedza specjalistyczna tłumacza – na przykładzie tekstów prawa”. W: *Języki specjalistyczne. Teksty specjalistyczne jako nośniki wiedzy fachowej*. Warszawa. S. 19–33.
- Kielar, Barbara (2010). „Drogi i bezdroża tłumaczenia tekstów prawnych”. W: *Publikacja jubileuszowa III. Lingwistyka stosowana – języki specjalistyczne – dyskurs zawodowy*. Warszawa. S. 131–147.
- Kierzkowska, Danuta (2007). *Tłumaczenia prawnicze*. Warszawa.
- Koźmiński, Krzysztof (2020). „Język prawny II Rzeczypospolitej”. W: *Studia Iuridica. Miscellana*. T. 86. S. 112–128.
- Król, Małgorzata (2018). „O tłumaczach przysięgłych oraz tłumaczeniach przysięgłych w dziedzinie prawa”. W: *Rejent*. Nr 10. S. 102–117.
- Król, Małgorzata (2010). „O paradygmacie normatywnym tłumaczenia przysięgłego w dziedzinie prawa”. W: *Konińskie Studia Językowe* (3). S. 279–298.
- Mały słownik język polskiego* (1968). Warszawa.
- Matulewska, Aleksandra (2014). „Horror tłumaczeniowy czy tłumacze z piekła rodem? Czyli kilka słów o efektywności komunikacji interlingwalnej”. W: *Scripta Neophilologica Posnaniensia*. T. XIV. S. 101–118.
- Morawiecki, Lech (2010). *Zasady wykładni prawa*. Toruń.
- Pieńkos, Jerzy (1999). *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – Prawo w języku*. Warszawa.
- Pieńkos, Jerzy (2003). *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki*. Zakamycze.
- Porzycki, Marek (2004). „Lawina bełkotliwych przekładów”. W: *Rzeczpospolita*, 26.03.2004 r. (<https://archiwum.rp.pl/artukul/479748-Lawina-belkotliwych-przekladow.html>, dostęp: 16.03.2020).
- Solová, Regina (2013). *Norma i praktyka w przekładzie tekstów skonwencjonalizowanych*. Wrocław.
- Wiesmann, Eva (1999). „Berücksichtigung von Textsortenkonventionen bei der Übersetzung von Rechtstexten am Beispiel der Übersetzung italienischer *Atti di citazione* ins Deutsche”. W: Sandrini, Peter (red.). *Übersetzen von Rechtstexten. Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*. Tübingen. S. 155–182.

Źródła prawne i inne

Allgemeine Leitlinie für die Anfertigung von Urkundenübersetzungen in Bayern. Stand 06/2012.

- Deutsche Behörden und Einrichtungen. Bezeichnungen, Abkürzungen, Akronyme zusammengestellt vom Sprachendienst des Auswärtigen Amts. Stand: 11.06.2015. (<https://www.auswaertiges-amt.de/blob/215260/5798469dce8a0fc93de4886097e5e72a/behoerdeneinrichtungen-data.pdf>, dostęp: 22.12.2021).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/64/UE2 z dnia 20 października 2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym. Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej. L 281/11.
- Kodeks cywilny: obowiązujący na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej (przekład urzędowy). Warszawa–Poznań 1923.
- Kodeks cywilny. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964.
- Kodeks tłumacza przysięgłego z komentarzem. Warszawa 2005.
- Kodeks zawodowy tłumacza przysięgłego. Warszawa 2019. (<https://tepis.org.pl/wp-content/uploads/Kodeks-zawodowy-t%C5%82umacza-przysie%CC%8g%C5%82ego.pdf>, dostęp: 1.10.2021).
- Norma tłumaczeniowa PN-EN ISO 17100. Usługi tłumaczeniowe – Wymagania dotyczące świadczenia usług tłumaczeniowych (2015). Polski Komitet Normalizacyjny. Warszawa.
- Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 stycznia 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie szczegółowego sposobu przeprowadzenia egzaminu na tłumacza przysięgłego Dz.U. 2020 poz. 124.
- Gesamte Rechtsvorschrift für Strafprozeßordnung 1975, Fassung vom 19.01.2022.
- Ustawa o zawodzie tłumacza przysięgłego z dnia 23 listopada 2004 r. Dz.U. 2019.0.1326.

Jan Iluk

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Humanistyczny
ul. Grota-Roweckiego 5
41–200 Sosnowiec
jan.iluk@us.edu.pl
ORCID: 0000–0003–2539–1936

Łukasz Iluk

Wyższa Szkoła Finansów i Prawa w Bielsku-Białej
Dziekanat Wydziału Prawa i Nauk Społecznych
ul. Tańskiego 5
43–382 Bielsko-Biała
lukasz@iluk.katowice.pl
ORCID: 0000–0003–1741–8350

